İDİL

NURULLAH BERK'İN RESİMLERİNDE KADIN FİGÜRLERİNE TEMATİK BİR YAKLAŞIM

Rabia Sena YILDIRIM KAPTAN
Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü, rabiasena23@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0518-2854.

Kafiye Özlem ALP
Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Temel Sanat Eğitimi Bölümü, k.ozlem.alp@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2444-8446.

Yıldırım Kaptan, Rabia Sena ve Alp, Kafiye Özlem. "Nurullah Berk'in Resimlerinde Kadın Figürlerine Tematik Bir Yaklaşım". idil, 117 (2025/2): s. 322-335. doi: 10.7816/idil-14-117-11

ÖZ

Nurullah Berk (1904-1982), yaptığı resimler, yazdığı sanat kitapları ve yazılarıyla Türk resim sanatı tarihinin duayenlerinden biri olmuştur. Sanatçı, önemli ressamların atölyelerine katılmış, kübizm ve konstrüktivizmden etkilenmiş, "Müstakil Ressamlar ve Heykeltıraşlar Birliği" ve "d Grubu"nda önemli roller almıştır. Bu çalışmada, Nurullah Berk'in resimlerinde kadın figürlerini tematik bir yaklaşımla irdelemek amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda, araştırma yöntemi olarak nitel araştırma yaklaşımı ve veri toplama aracı olarak doküman inceleme yöntemi kullanılmıştır. Araştırma verilerini, sanatçının 11 resmi oluşturmaktadır. Kadın figürlerini doğru şekilde değerlendirebilmek amacıyla çalışma üç bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde, Berk'in hayatı, sanat anlayışı ve dahil olduğu sanat grupları incelenmiştir. İkinci bölümde, sanatçının yaşadığı dönemdeki kadın algısı değerlendirilmiştir. Son bölümde, Berk'in kadın figürlü resimlerinden seçilen resimleri incelenmiş, kadın figürlerinin iki ana eksende değerlendirilmesi gerektiği tespit edilmiştir. İlk olarak Cumhuriyet ideolojisinin kadını temsil etmesi bakımından, ikinci olarak minyatür şemasında oryantalist etkili geleneksel unsurları yansıtması bakımından sınıflandırılmış ve irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Nurullah Berk, kübizm, Cumhuriyet Dönemi, oryantalizm, minyatür

Makale Bilgisi:
Geliş: 17 Aralık 2024 *Düzeltme:18 Ocak 2025* *Kabul: 20 Mart 2025*

© 2025 idil. Bu makale Creative Commons Attribution (CC BY-NC-ND) 4.0 lisansı ile yayımlanmaktadır.

Giriş

Osmanlı'nın son yüzyıllarında başlayan Batılılaşma hareketi, siyasi, toplumsal ve kültürel pek çok alanda etkisini göstermiştir. Bu etkilerin yankılarını sanatta da görmek mümkündür. Özellikle resimde, yüzünü batıya dönen bir anlayışın izleri sürüldüğünde oldukça hareketli bir tarih akışı içinde gelişmeler takip edilebilmektedir. Batılı anlamda resim sanatını Osmanlı'ya getiren "Asker Ressam Kuşağı", kurulan ilk sanat okulu "Sanayi Nefise Mektebi", ilk ressam cemiyeti olan "Osmanlı Ressamlar Cemiyeti" ve resme damgasını vuran "1914 Kuşağı" ressamları Osmanlı dönemi için önemli sanatsal gelişmelerdir. Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte, yeni kurulan düzende kültürel ve sanatsal etkinliklere oldukça önem verilmiş ve devlet tarafından büyük ölçüde desteklenmiştir.

Nurullah Berk (1904-1982), Cumhuriyet tarihinin önemli ressamlarından biridir. 1920'de Sanayi-i Nefise Mekteb-i Âlisi'nde resim bölümüne giren Berk, şair Ahmet Haşim'den estetik dersleri almış; önce, lise yıllarından beri özel resim dersleri aldığı Hikmet Onat'ın, ardından İbrahim Çallı'nın atölyelerinde çalışmıştır. 1924'te Paris'e giderek ressam Ernest Laurent'in atölyesinde dört yıl boyunca çalışmalarını sürdürmüştür. Kendini, çağının akımlarından habersiz bırakmamak için 1933'te tekrar Paris'e gitmiş ve bu kez André Lhote ve Fernand Léger'nin atölyelerinde çalışmıştır (Genim, 2007). Hem ressam hem yazar kimliğiyle tanınan sanatçı, kendisinden geriye pek çok resim ve sanat yazıları bırakmıştır.

Nurullah Berk, bir dönem "Müstakil Ressamlar ve Heykeltıraşlar Birliği" içinde bulunmuş, ardından "d Grubu"nun kurulmasında ve uzun yıllar etkin olmasında rol oynamıştır. Dolayısıyla Berk'in resimlerinde Müstakiller'in ve d Grubu'nun sanat anlayışlarının izlerini görmek mümkündür. Özellikle, sanatçının kübizm akımına duyduğu ilgi, resimlerinde göze çarpmaktadır. Sanatçının resimlerinin dayandığı temel kaynaklar kübizm ve konstrüktivizm akımları içinde ele alınmalıdır, öyle ki Braque, Picasso, Lhote ve Léger gibi kübist ressamlar, Berk'i yakından etkileyen isimlerdendir (Buçukoğlu, 2020: 112-113). Zaman içinde kübist anlayışını Doğu sanatı ile kaynaştıran Nurullah Berk, Tansuğ'a (1993: 377) göre, Lhote'tan esinlenen kübizmi, dekoratif bir yön ile uygulamıştır.

Nurullah Berk hakkında pek çok tez, makale, araştırma yazıları gibi çalışmalarla alanyazına katkıda bulunulmuştur. Hadiye Arıkan'ın (1994), "Nurullah Berk'in Hayatı ve Türk Resim Sanatındaki Yeri ve Önemi" isimli doktora tezinde, Nurullah Berk'in sanatçı, sanat eğitimcisi, sanat yazarı ve eleştirmen yönleri incelenmiştir. Gülter Esra Genim'in (1998), "Nurullah Cemal Berk'in Eserlerindeki Değişim Süreci ve Türk Kültürünün İzleri" isimli yüksek lisans tezi de ressamın hayatı, sanatı ve eserleri hakkında geniş bir bilgi vermeyi amaçlamıştır. Ebubekir Sıddık Ata (2014), "Translating and appropriating french cubism into Turkish: The case of Nurullah Berk, Hale Asaf, Abidin Dino and Cemal Tollu" (Fransız Kübizminin Türkçeye Çevrilmesi ve Benimsenmesi: Nurullah Berk, Hale Asaf, Abidin Dino ve Cemal Tollu Örneği) adlı yüksek lisans tezini Sussex Üniversitesi'nde tamamlamıştır. Gülter Esra Genim (2007), "Nurullah Berk'in Sanat Yazıları" adlı doktora tezinde, sanatçının yazmış olduğu kitaplarını, çeşitli dergilerde ve yayın organlarında yayımlanan yazılarını incelemiştir. Oğuz Emre Kayser (2021), "Yağlı Boya Tabloların Belgeleme Aşamasında Raman Spektroskopisinin Kullanımı-İstanbul Resim ve Heykel Müzesi Koleksiyonunda Bulunan Nurullah Berk'e Ait İki Tablonun İncelenmesi" adlı yüksek lisans tezinde, Nurullah Berk'in 'Ütü Yapan Kadın' ve 'Gergef İşleyen Kadın' adlı yağlı boya resimlerinde görülen bozulmaları incelemiştir. Jamaleddin Toomajnia (2023), "İran ve Türkiye'de Resim Sanatının Modernleşmesine Karşılaştırmalı Bir Bakış: Jalil Ziapour ve Nurullah Berk" adlı doktora tezinde, André Lhote'un atölyesinde çalışmış olan İranlı sanatçı Jalil Ziapour ve Nurullah Berk'in eserlerine ve sanat anlayışlarına karşılaştırmalı olarak yaklaşmıştır.

Nurullah Berk'in eserleri ve sanat anlayışı hakkında, yukarıda sözü edilen değerli çalışmalar yapılmıştır. Ancak incelenen tezlerde ve diğer çalışmalarda, onun resimlerine tematik yönden yaklaşan bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu çalışmanın amacı, Nurullah Berk'in resimlerindeki kadın figürlerini tematik yönden sınıflandırarak incelemektir. Bu bağlamda, öncelikle sanatçının hayatı, yaşamı boyunca dâhil olduğu sanat gruplarıyla ilişkisi ve sanat anlayışı ele alınmıştır. Daha sonra, Nurullah Berk'in yaşadığı dönemdeki 'kadın' algısına değinilmiştir. Ardından kadın figürlü eserleri, tematik yönden irdelenmiştir. Çalışmanın kapsamını sanatçının, kadın figürlerinin ön planda olduğu 11 resmi oluşturmaktadır.

Bu çalışmada, sanatçının eserlerini tematik olarak incelemek hedeflendiğinden, araştırma yöntemi olarak nitel araştırma yaklaşımı ve veri toplama aracı olarak doküman inceleme yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırmalar, nitel veri toplama araçlarının kullanıldığı ve algıların gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasını amaçlayan bir yaklaşımdır (Yıldırım ve Şimşek, 2021: 37). Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren materyallerin analizini kapsamaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2021: 189). Yazılı belgeler, resim, fotoğraf, video, film gibi pek çok ürünün incelenmesinde kullanılabilecek bu yöntem, bu çalışmada veri sağlamaya elverişli görülmektedir. Verilerin toplanmasında,

Nurullah Berk'in seriler hâlinde çalıştığı "Ütü Yapan Kadın" serisi, "Gergef İşleyen Kadın" serisi, "Odalık-Uyuyan Güzel-Yatan Kadın" serisi, "Oturan Çıplak Kadın" serisi, "Hamamda Yıkanan Kadın-Hamamda Kadınlar" serisi ile araştırmanın temasına ve amacına uygun olarak "Ut Çalan Kadın", "Dikiş Diken Kadın", "Örgü Ören Kadın" adlı çalışmaları olmak üzere toplam 11 adet resim örneklem olarak seçilmiştir. Seçilen resimler, sanatçının, içinde yaşadığı toplumun ve Cumhuriyetin kadına bakışını yansıtması açısından tematik incelemeyle sınırlandırılmıştır.

Nurullah Berk'in Hayatı, Sanat Anlayışı ve Dahil Olduğu Sanat Grupları

Nurullah Berk, 22 Mart 1904'te İstanbul'da doğmuştur. Heybeliada İlkokulu'nda başlayan eğitimini Nişantaşı ve Galatasaray liselerinde sürdüren sanatçı, henüz Galatasaray Lisesi'nde öğrenciyken resimleriyle sergilere katılmaya başlamıştır. Bu süreçte, Hikmet Onat'tan özel resim dersleri alan Berk, öğrenimine 1920 yılında Sanayi-i Nefise Mekteb-i Âlisi'nin resim bölümünü kazanarak devam etmiş ve hem Onat'ın hem de İbrahim Çallı'nın atölyelerine katılmıştır (Genim, 2007: 6-14).

Ancak, aldığı eğitimi yetersiz gören Berk, 1924'te Bonaparte sokağındaki Paris Ulusal Güzel Sanatlar Yüksek Okulu'nda (Ecole Nationale des Beaux-Arts) eğitimine devam etmiştir. 1928'de dört yıllık çalışmanın sonunda sertifikasını alıp yurda döndüğünde, İstanbul'da öğrendiklerinin üstüne burada bir şey katamadığını fark etmiştir. Berk, bu okulun çağın estetiğine uymayan, "ölü bir akademizmden başka" bir şey öğretmediğini düşünmüş, özellikle dört yıl çalıştığı Ernest Laurent'in atölyesinden verim alamamıştır (Berk, 1971: 39). İstanbul'a döndükten sonra, 1929'da arkadaşlarıyla birlikte, Ankara Etnografya Müzesi'nde açılan sergiye katılmış, ardından Refik Epikman, Cevat Dereli, Mahmut Cûda, Şeref Akdik, Hadi Bara, Ali Avni Çelebi, Zeki Kocamemi, Hale Asaf, Muhittin Sebati, Ratip Aşir Acudoğlu ve Fahrettin Arkunlar ile "Müstakil Ressam ve Heykeltraşlar Birliği" adı altında toplanmışlardır (Genim, 2007: 6-14).

Vakit gazetesinin 1928 Mayıs sayısında belirttiği üzere, Müstakil Ressamlar ve Heykeltraşlar Birliği, "memlekette sanat cereyanı ve meşherlerinin çoğalması ile halkın rağbetini celbetmek ve sanat meraklılarına bir mukayese sahası hazırlamak" amacıyla toplanmıştır (Berk ve Özsezgin, 1983: 45). Berk, bu yönüyle Müstakilleri, resim ve heykel sanatları bakımından "ilk mühim sanat hadisesi" olarak nitelendirmiştir (Berk ve Özsezgin, 1983: 51). 15 Temmuz 1929 tarihinde resmî olarak kurulan birlik (Kılıç, 2010), Osmanlı Ressamlar Cemiyeti'nden sonra Türk resim sanatının tarihsel süreci içinde kurulan ikinci dernek; Cumhuriyet dönemi sanatçı topluluklarının ise öncüsü konumunda değerlendirilmektedir.

Müstakillerin eserleri, üslup bakımından genel olarak Alman ekspresyonizmini, geç kübist etkilerini ve konstrüksiyon eğilimlerini çağrıştırmaktadır. Eserlerinin temaları ise genellikle sanatsal süreç içerisindeki çalışma ortamları, modern yaşamla ilgili sahneler ve kalkınan Türkiye'nin kesitleridir (Ödekan, 1999; Akt: Avşar Karabaş, 2016: 269). Ancak, zaman içinde Müstakiller arasında bazı fikir ayrılıkları doğmuştur. Nurullah Berk ve Elif Naci, ressamların sadece resim yapması ve sergiler açması gerektiğini düşünürken diğer üyeler esas amacın ressamlara iyi çalışma koşullarının sağlanması olduğunu, yoksa gelişemeyeceklerini savunduklarından anlaşamayarak 1932'de genel kurul kararı ile Nurullah Berk ve Elif Naci üyelikten uzaklaştırılmıştır (Genim, 2007: 15).

Hem İstanbul'da hem Paris'te aldığı eğitimlerin yetersiz kaldığını düşünen Berk, 1933'te tekrar Paris'e giderek ilkin Odessa sokağındaki André Lhote atölyesinde, sonra Notre-Dame-des-Champs'da Fernand Léger atölyesinde eğitimine devam etmiştir (Berk, 1971: 39-40). Berk (1971:53-54), Lhote'un sanat kimliğini açıklarken, onun kübizm ekolüne katıldığını, ancak kübistlerin nesneleri parçalama, soyutlaştırma sisteminin aksine tabiatı paramparça ederek değil geometrik planda biçimlendirerek dekoratif süslemeci bir tatlılığa ulaşmayı tercih ettiğini belirtmiştir. Berk (1971: 47-61), ona göre, modern bir klasik ve usta bir ressam olan Lhote'u, dünya sanat çevreleri ve akademisi yazılarından tanımış; Lhote'un hemen hemen bütün kitaplarını okuduğunu hatta ezberlediğini ifade etmiştir. Kendine fazlasıyla örnek aldığı Lhote gibi, Berk'in de ressam kimliğinden çok yazarlığıyla anılması tesadüf değildir. Fakat Lhote'u çok sonradan tam anlamıyla keşfedecektir Berk: "Sakınmadan söyleyeyim ki ben de anlamamıştım ilkin André Lhote'u. Anlamamıştım 1933'te ama 1947'de anlayacaktım. Yazılarını, o eşsiz yazılarını okuduktan sonra." (Berk, 1971: 59). Bu sebeple, sonrasında Léger atölyesinde devam eden Berk ne salt kübist ne de salt soyut ressam olan ve 1914 Fransız-Alman savaşında askere alınan Léger'nin, endüstrinin sanat dışı olarak değerlendirilen araçlarıyla modern resme ilham olabilir, diye düşünerek endüstri araçlarını, makinenin güzelliğini plastik sanatlara aşılamış olduğunu ifade etmiştir (Berk, 1971: 29-30). Nihayetinde hem Lhote hem Legér, Berk'in sanat yaşamı için hayli etkili olmuştur:

> Lhote'da, özellikle Léger'de öğrendiklerim beni o kadar etkilemiş, kökten değiştirmişti ki, daha önceki çalışmalarımın yıl harcamaktan başka sonuç vermediklerini anlamıştım. İstanbul'a döndüğümde birkaç arkadaşla "D Grubu"nu kurmuştuk. Bu grup Türkiye'ye Batı Çağdaş

> akımlarını getiriyor, o yıla kadar sürmüş olan Empresyonizm tekniğine son veriyordu. Çalışırken Lhote'un, Léger'nin ve atölyesine gitmediğim halde yapıtlarını sevdiğim Gromaire'ın izinde gidiyor, geleceğimin kişiliğini sağlam bir temele oturtma çabasını yürütüyordum. (Berk, 1971: 43)

Böylece sanatçı, Batı'nın çağdaş akımlarını ve tekniklerini d Grubu ile halka tanıtmayı ve sevdirmeyi hedeflemiştir (Genim, 2007: 16-17). Berk, d Grubu'nun misyonunu sezdiren şu cümleleri sarf etmektedir: "Ne var ki, Atatürk'ün önderliğiyle Batılılaşmaya doğru giden yeni Türkiye'nin fikir ve sanat dünyasının, gecikmelere son vermesi, çağa uyma görevini yüklenmesi gerekti" (Berk ve Özsezgin, 1983:54). Dolayısıyla çağdaşlaşma sürecinde d Grubu'nun önemli bir yeri olduğu söylenebilir.

1933 yılında beş ressam ve bir heykeltıraşın bir araya gelerek oluşturduğu, 1951'e kadar etkin olan d Grubu, Yasa Yaman'ın (1992: i) deyişiyle "batı sanatına dönük plastik sanatlar tarihimizin ilk grup etkinliğidir". Ülkemizdeki dördüncü sanat topluluğu olan d Grubu, adını da Latin abecesinin dördüncü harfi olan d'den almıştır ve isim babası ise Nurullah Berk'tir (Yasa Yaman, 1992: 90). D Grubu çoğu Paris'te olan sanatçılarla çalışmış, özellikle Lhote'un kübist ve yapısalcı, Léger'nin sentetik kübist etkili biçim anlayışını ve yaşayan sanat kavramını Türk sanat ortamına dahil ederek (Yasa Yaman, 1992: i) fovizm, kübizm ve dışavurumcu sanat anlayışlarından etkilenmiş ve eskiyi temsil eden her şeye karşı çıkmışlardır (Baysal, 2021: 37). Yeni sanat anlayışlarının baskın geldiği ve özellikle kübizm akımının ilgi gördüğü bu hareketli dönemde, Nurullah Berk'in resimleri kübist eğilimlere yönelmesiyle örnek teşkil etmektedir. Berk, d Grubu'nun kuruluşunu takip eden yıllarda resmettiği ilk denemelerinde kübist araştırmalara eğilmiş, geometrik düzenin başat olduğu çalışmalarında yavaş yavaş yerel bir anlatıma yönelmiştir (Berk ve Özsezgin, 1983:69). Öyle ki, Berk'in Doğulu bir üslup yaratma yolunda yeni denemelere giriştiği, yazma motiflerini ya da minyatürlerini örneksediği düşünülmektedir (Erol, t.y.; akt. Berk ve Özsezgin, 1983: 70).

Nurullah Berk, 1939'da akademiye asistan olarak atanmış, 1938-43 yılları arasında ise yurt gezilerine katılmıştır (Genim, 2007: 20-21). 1938-1944 yılları arasında süren ve 63 sanatçının katıldığı yurt gezileri, d Grubu ressamları için, kendi özlerini fark etmede belirleyici bir geçiş dönemi olmuştur (Tüzün ve Yıldız, 2023: 374). Yurt gezilerinde Anadolu'dan etkilenen Berk, süreç içinde Doğu-Batı birleşimine dayalı kübist ve soyutlamaları eserlerinde işlemiş, Türk ve Doğu kültürünün çağdaş görüntülerinden oluşan kübist etkide eserler vermiş, Batı etkisinin yoğun olduğu dönemde, geleneksel yolu kullanarak farklı bir arayış içinde olmuştur (Berk, Erol ve Dirilten, 1996; akt. Tüzün ve Yıldız, 2023: 378). Sanatçı bu konudaki düşüncelerini şu sözlerle ifade etmiştir: "Atatürk dönemi çocukları olduğumuz için Batı'yla ilgilerimizi sıklaştırdık. Ama, bir zaman sonra, Batı-Doğu sentezinin çözülmesi gereken bir sorun olduğu düşüncesinde birleştik." (Berk, 1973, Akt. Genim, 2007: 19). 1930'larda Lhote'un Rönesans'tan beslenen çağdaş klasisizm ve Léger'nin stilize edilmiş kübizm estetiğinin etkisinde kalan Berk, 1940'lı yılların sonuna doğru Anadolu kültürü ile ilişkilendirdiği sanatını Doğu-Batı bireşimi ile kaynaştırmaya çalışmış; İran ve Osmanlı minyatürleri, Arap alfabesinin kaligrafik ritmi ile bağlantı kurarak bu geleneği konstrüktif bir yaklaşımla ele almıştır (Yasa Yaman, 2012). Sanatçı, Doğu ile Batı'yı özgün bir şekilde kaynaştırmayı hedeflemiş, aşırmacılığa ve kopyacılığa karşı çıkarak Batı'yı da Doğu'yu da olduğu gibi taklit etmekten sakınmıştır. Berk'in bu sentezci tavrı, onun yerel ama özgün eserler üretme çabasından beslenmektedir, denilebilir.

Bu konuda, Sağlam (2021), d Grubu'nun son etkinliklerinde geleneksel nakış resim estetiğine özgü görselliğin belirginleşmeye başladığını ve bu yeni biçim diline uyarlanışın Berk için radikal bir girişim olduğunu ifade etmektedir. Berk'in, neredeyse tüm sanat serüvenini buradan özgün sonuçlar çıkarmaya adadığını belirten Sağlam, yeni bir biçim dili yaratma düşüncesinin; soyutlama, indirgeme ve basitleştirme gibi denemelerinin ressamın kübist-konstrüktivist formüllerle uzlaştırma mantığına dayandığını düşünmektedir. D Grubu, Berk'in eserleri üzerinde oldukça etkili olmuştur. Kılıç'ın (2010: 100) belirttiği gibi, gruba Turgut Zaim ve Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun katılmasıyla sanatçıların yerel motif ve temalara gösterdikleri ilgi ve kübist denilebilecek eğilimlerle Anadolu köylerindeki geometrik nakış soyutlaması arasında kurmaya çalıştıkları bağ, sanatçıların yerel bir kimlik arayışlarının ve Batı ile bir sentez kurma çabalarının ilk işaretleri sayılabilmektedir. Bu arayışlar, çağdaşlaşma için de önemli hamlelerdir.

Berk için doğu minyatürleri, kendi sanatında önemli bir araştırma ve kaynak değerindedir. Berk, minyatürlere olan ilgisi için "Resimlerimde, özellikle son resimlerimde, minyatürlerimize olan düşkünlüğüm ve onlardan esinlenişim açık olarak yansır. Ama ben bundan gurur duyarım. Neden mi? Çünkü, ben geçmişimin sanatından hareket ederek, çağımız Türk sanatını oluşturma çabası içindeyim." demektedir (Esirkuş, 1972; Akt. Bek, 2008: 123-124). Böylece gelenekten yararlanarak evrensele ulaşmayı hedeflemiştir. Bek'e (2008: 122) göre, 1970'lerde olgunluk dönemlerini yaşayan Berk, evrenselliği, kültürel geçmişimizde yer tutan geleneksel sanatların çağdaş anlamda yeniden değerlendirilmesi ve bu hazinenin esin kaynağı olarak kullanılması olarak anlamış ve savunmuştur.

Kanlı (1993: 63-70), sanatçının 1933'te kübizmin, 1946'da geometrik-figüratif bir konstrüktivizmin

öncülerinden olduğunu, 1951'den sonra iki boyutlu çizgisel bir konstrüktivist anlayışı sürdürdüğünü, giderek 1970'lerde yöresel motifleri tüm çalışmalarında işlediğini belirterek, her ne olursa olsun Berk'in gençlik yapıtlarının yansıttığı ortak havanın aslında 'Parisli' olduğunu düşünmektedir. Ona göre, Nurullah Berk resminin bu erken dönem niteliği daha sonra da bir kentsoylu inceliği görünümünde sürüp gidecek, sanatçının halk sanatlarına, İslam minyatürlerine, çizgi arabeskine dayanarak Doğulu bir dil bulma çabalarının yoğunlaştığı 1960 sonrası yapıtlarında da yok olmayacak, belirgin bir düzeyde kalacaktır. Şerbetçi'ye göre ise (2008: 39) Berk, modern resimde kültürümüzün yapısına en uygun çalışan ilk sanatçıdır, Matisse gibi Berk de minyatür ve hat sanatından etkilenmiş, estetik anlayışını bu temel üzerinde geliştirmiştir. Akademide yıllarca hocalık eden, öğrenciler yetiştiren, yazılarıyla, konuşmalarıyla Türk resim sanatının özgünlüğünü içeride ve dışarıda anlatmaya çalışan Berk (Yetkin, 1970: 3), 1953'te UNESCO'ya bağlı "Uluslararası Sanat Eleştirmenleri Birliği"nin Türkiye Ulusal Komitesi'ni Suud Kemal Yetkin ile birlikte kurmuş, 1962'de ise İstanbul Resim ve Heykel Müzesi Müdürlüğü görevine atanmış, 9 Ocak 1982 günü Valideçeşme'deki evinde hayata gözlerini yummuştur (Genim, 2007: 23-35).

Nurullah Berk'in Döneminde Kadın Algısı

Nurullah Berk'in yaşamı, Atatürk ve Cumhuriyet dönemine denk gelmektedir. Cumhuriyet döneminde kadının konumuna ilişkin çokça görüş geliştirilmiştir. Örneğin, Kemalist feministler, Cumhuriyetin bir kültür devrimini başlattığını, ayrımcı kalıpların karşısında kadın-erkek eşitliğini sağlamayı ve toplumu çağdaşlaştırmayı amaçladığını savunurken, radikal feministler, Cumhuriyet modernleşmesinin "yeni kadın"ları (yani yeni adamların eşleri-yoldaşları) yaratmak için, erkekler tarafından kurgulanmış ideolojiye dayandığını, Türk kadınlarını daha iyi eş ve anne yapacak eğitim ve becerilerle donatarak kadınlara bir de kalkınma görevi verilerek yüklerini artırdığını savunmuştur (Arat, 2017: 15). Yine de Cumhuriyet ideolojisi, laiklik ilkesi doğrultusunda kadın haklarına fazlasıyla önem vermiş, Medeni Kanun'da kadına yönelik ciddi değişiklikler yapmasıyla benzersiz bir konuma yükselmiştir. Yeni kadın imgesinde kadınlar, annelik rollerinin devamı mesleklerle (öğretmenlik, hemşirelik vb.) toplumsal yaşama katılacak, bütün bunları halkına faydalı olmak için yapacaktır (Göle, 1994: 56-62). Nitekim, 1924 Tevhid-i Tedrisat Kanunu, 1925 Kıyafet Kanunu, 1926 Medeni Kanun, kadınlara seçme ve seçilme haklarının tanınması, karma eğitime geçilmesi bunun önemli göstergeleridir (Yasa Yaman, 2006: 44). Baltacıoğlu'nun da dediği gibi, "inkılâptan evvelki Türk ailesi inkılâptan sonraki Türk ailesi değildir" (Baltacıoğlu, 1934; Akt. Yasa-Yaman, 2006: 21).

Eğitilmiş kadınların ailenin ve ulusun daha iyi ve erdemli anneleri olacakları tezi, Cumhuriyet'in kurucu ideolojisinde kendisine etkin bir yer edinmiştir (Berktay, 2015: 92-93). Bütün aşamaları Atatürk tarafından belirlenerek yaşama geçirilen cumhuriyet ideolojisi, hedeflediği kavramlara ulaşmada tek yolun çağdaşlaşma olduğunu belirlemiştir (Papila, 2012: 153). Çağdaşlaşmanın yolu da kadınların modern haklar ve sorumluluklarla yükselmesinden geçmektedir. Türkiye Cumhuriyeti'ndeki modernizm devinimi, 'kadın' konusunu çağdaşlaşmanın gereklerinden biri olarak ele almış ve bu meseleye özel bir önemle eğilmiştir (Yasa Yaman, 2006: 12).

Cumhuriyet dönemindeki kadın algısının, Osmanlı'nın miras bıraktığı kadın figüründen çok başka olduğu görülmektedir. Cumhuriyet ideolojisi, yeni kadının hem kamusal alana çıkmasını hem de ondan ailevi vazifelerini devam ettirmesini istemiştir (Berktay, 2015: 108). Yani, Türk kadınından hem analık hem vatandaşlık görevini yerine getirmesi beklenmiştir (Doğramacı, 1985: 118). Dolayısıyla, 'yeni kadın' fedakârlık ve emek ile ilişkilendirilmiştir.

Kısacası, Türk modernleşmesinde, "kadınlara bir yandan Batılılaşma ve modernleşmenin taşıyıcılığı rolü verilmiş, diğer yandan da bu rolün sınırları erkekler tarafından sıkıca çizilmiştir" (Berktay, 2015: 106). Dönemin sanatçıları, siyasetçileri, önde gelenleri, bu yeni kadının nasıl olması gerektiğini tartışmış ve göstermeye çalışmıştır. Papila (2012: 160), modern kadın imgesinin, özellikle erkek sanatçılar tarafından "erkek egemen bir bakışla" aile merkezli olarak betimlendiğine dikkat çekmiştir. Yasa-Yaman'a (2006: 50) göre, hiç kuşkusuz kadının toplumsal anlamda desteğine en büyük gereksinim, Cumhuriyet döneminde duyulmuştur ve Cumhuriyet'i izleyen yıllarda sanatçılar kadını toplumsal değişimin temel taşı olarak resme sokmuşlardır.

Cumhuriyet'in özellikle ilk yıllarında, kadınların evde modernleşmesi önemsenmiş, kadının dikişten anlaması, tutumlu olması, evinin gereksinimlerini kendi becerileriyle karşılaması aranılan bir özellik olmuştur; hatta kadınlar örgü örerken, dikiş dikerken, yama yaparken, temizlik yaparken, öğretmenlik yaparken, büroda çalışırken, evde şefkatli bir anne olarak çocuklarına bakarken fotoğraflanarak dergilerde yayımlanmıştır. Dolayısıyla bu dönemde sanatçılar, kadın ve kadınlığın önemli bir hüneri sayılan ve ev ekonomisine de katkı sağlayan dikiş, nakış, örgü becerilerini görselleştirmiştir (Yasa Yaman, 2006: 64). Bu unsurlar Berk'in resimlerinde de görülmektedir. Yasa Yaman (2006: 84), 1950'lerde resimde 'kadın'ın, bir

motif olmaktan öteye gidemediğini, kadın imgesinin, toplumsal ya da ideolojik bir sorun olarak ele alınmadığını, Berk'in resimlerinde görülen 'kadın'ın, nakışsal bir değer taşımanın ötesinde bir sorun duyurmadığını ifade etse de Berk'in resimleri incelendiğinde kadın figürlerinin büyük bir kısmının dönemin ideolojik algısını yansıttığı görülmektedir.

Nurullah Berk'in Kadın Figürlerinin Tematik Olarak İncelenmesi

Nurullah Berk'in resimleri incelendiğinde, figüratif resim, natürmort, peyzaj ve kompozisyon gibi çeşitli temalar üzerinde yoğunlaştığı fark edilmektedir. Özellikle, Berk'in figüratif resimleri dikkat çekmektedir. Erkek ve kadın figürlerini sıkça resmeden sanatçı, kübist bir dil kullanarak çeşitli konuları eserlerinde işlemiştir. Kadın figürlerine bakıldığında, sanatçının hem dönemin kadına dönük ideolojik yaklaşımından etkilendiği hem de Doğu-Batı bireşimciliğinin izlerini taşıdığı görülmektedir.

Sanatçı, kadın resimlerini, "Ütü Yapan Kadın", "Gergef İşleyen Kadın", "Uyuyan Güzel" gibi diziler hâlinde yapmıştır. Berk, üzerinden yıllar geçse de işlediği bir konuyu tekrarlamaktan çekinmemiştir. Bu durum, sanatçının resimlerinin tekdüzelikle eleştirilmesine neden olsa da Kanlı (1993: 67), konu değişikliği ve yaratıcılık açısından Berk'i tekdüze bulanlara karşı çıkarak onun aynı nesnelere değişik açılardan bakarak yeni değer araştırmalarına, çizgilerin yeni ritimlerine yönelen bir sanat anlayışına sahip olduğunu belirtmektedir.

Nurullah Berk'in resim sanatında, kübist ve geometrik anlayış çok önemli bir yere sahiptir. Ancak, Genç'in (2006:39) de belirttiği gibi, ilk yıllardaki soyut geometrik kompozisyonları bir süre sonra yerini gerçekçi bir yaklaşımın izlerini taşıyan kadın figürlerine bırakmıştır. Bu yeni resimlerinde de kübist biçimler devam etmiştir. Özgün Türk resmi yaratma isteminin ön plana geçtiği (Öndin, 2005: 108) bu dönemde Berk, beslendiği yerel sanatsal anlayış ve biçimsel ifadeleri, Batılı resim anlayışının modernist dili ile bütünleştirmeyi başarmıştır (Baysal, 2021: 39). Bu durum, sanatçının Batı ve Doğu sentezini başarıyla kullandığını göstermektedir. Bu dönüşümünde, dahil olduğu d Grubu'nun etkisi elbette vardır. İkinci Dünya Savaşından sonra Türkiye'de ikinci bir ulusal sanat arayışının başladığı ve başlangıçta geleneksel değerleri reddeden d Grubu sanatçılarının görüş değiştirerek minyatür, hat gibi geleneksel sanatların esinlerini yeni bir teknik anlayışla yorumlamaya yöneldikleri söylenebilir. Bu süreçte, Nurullah Berk de minyatür soyutlamaları üzerinde yoğunlaşmaya başlamıştır (Kılıç, 2010: 101-102). Böylelikle, Berk ve diğer grup sanatçılarının, soyut geometrik kompozisyonlarında ısrarcı olmadıkları ve hatta yarı gerçekçi bir yaklaşımın sezildiği figüratif resme yöneldikleri görülmüştür (Başkan, 2014). Nurullah Berk de figüratif resme yoğunlaşarak kübist formlarla, etkilendiği Batılı ressamların biçimsel yöntemleriyle yerel konulara odaklanmış, bunu yaparken Doğu'nun süsleme sanatlarından yararlanmıştır.

Berk'in kadın figürlerinin ön planda olduğu resimlerinde portreler ve bir konu etrafında düzenlenmiş tek veya çok figürlü şematizasyonlar göze çarpmaktadır. "Ütü Yapan Kadın", "Uyuyan Güzel" dizisinde tek ve çok figürlü şemalar, "Gergef İşleyen Kadın" dizisinde kadın portreleri, nü resimlerinde portre ve çok figürlü kadınlar yer almaktadır. Berk'in kadın figürlerine tematik olarak yaklaşıldığında, iki ana unsur dikkat çekmektedir: İlki, Cumhuriyet döneminde kadına dönük ideolojik algı ve beklentiyle şekillenen, ev içinde çeşitli işleri üstlenen, fedakâr ve emek veren Türk kadınlarıdır. Döneme göre konusu itibariyle güncellik taşıyan bu kadın figürler hem yerel motiflerle bezenmiştir hem de ressamın kübizmden etkilenerek yerellikle evrensel dili birleştirdiği bir tarzı yansıtmaktadır.

"Ütü Yapan Kadın", "Gergef İşleyen Kadın", "Dikiş Diken Kadın" serileri ile "Örgü Ören Kadın", "Ut Çalan Kadın" resimleri, Cumhuriyet dönemi kadın algısının prototipini oluşturan temadaki resimlerdir. Bu resimlerde, en dikkat çeken unsur, "emek" temasının başat rol oynamasıdır (bkz. Görsel 1, Görsel 2).

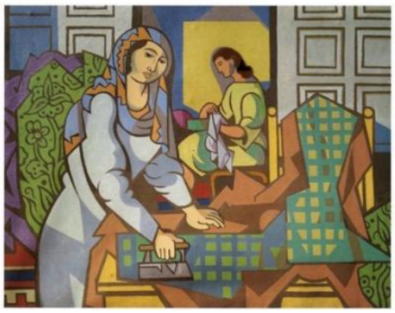

Görsel 1. Nurullah Berk, Ütü Yapan Kadın, 1957, Tuval Üzerine Yağlı Boya, 114 x 146 cm, Ankara Resim ve Heykel Müzesi.

Görsel 2. Nurullah Berk, Dikiş Diken Kadın, 1957, Karton Üzerine Guaj Boya, 48 x 34 cm, Özel Koleksiyon.

Bu resimler, salt sanatçının kadına bakışını değil, aynı zamanda Cumhuriyet döneminin kadına yüklediği anlamı da temsil etmektedir. Resimlerde kadının dikiş-nakış, örgü ile uğraşması, evin düzenine yönelik iş yapması ve öte yandan müzik gibi sanatsal ve kültürel alanda aktif olması sanatçının Türk kadınına önemli görevler yüklediğini de düşündürebilir (bkz. Görsel 3, Görsel 4).

Görsel 3. Nurullah Berk, Örgü Ören Kadın, 1981, Tuval Üzerine Yağlı Boya, 116 X 89 cm, İstanbul Modern Sanat Müzesi Koleksiyonu.

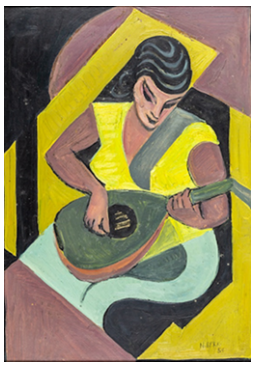

Görsel 4. Nurullah Berk, Ut Çalan Kadın, 1954, Karton Üzerine Yağlıboya, 33 x 23 cm, Özel Koleksiyon.

Berk'in kadın figürlerinin bulundukları mekân ve bu mekânda yer alan unsurlar (perde, koltuk, masa, ut vb.), giysileri, saç düzenleri gibi ayrıntılar göz önüne alındığında, bu kadınların genellikle kentli olarak nitelendirilebilecekleri söylenebilir (bkz. Görsel 1, Görsel 2, Görsel 3, Görsel 4).

"Ütü Yapan Kadın" dizisinde, bir taraftan yeni görevler yüklenen kadın temsili göze çarparken, diğer yandan, Doğu süsleme sanatının izleri görülmektedir. Berk, geleneksel sanatları olduğu gibi yansıtmamış, "Ütü Yapan Kadın" serisinde olduğu gibi Doğu sanatının süslemeciliğini plastik sanatla sentezlemiştir; kilim motifleri, süslemeci anlayışla desenli örtünün kullanımı, eski tip kömür ütüsü yöreselliğin izlerini barındırmaktadır (Fatoğlu, 1993:79-80). Kadınların günlük yaşantısı, Matisse etkisinde, kübizmin temel prensiplerinde çizilmiş ve geleneksel motifler ile desteklenmiştir (Güven, 2010: 218). Dizinin geri kalanında da gündelik hayat içinde resmedilen bu kadınlar, geleneksel motiflerin izlerini taşımakta, modern ile geleneksel arasında köprü kurmaktadır. Ayrıca, Bayraktar'a (2019: 49-50) göre, "Ütü Yapan Kadın" serisi,

köyden kente geçişi de simgelemektedir. Nurullah Berk, Anadolu kadınının kültür değişimi sonucunda değişen rollerini anlatmış, geometrik şekiller ile yöresel motifleri birleştirerek sentezlemiş ve köyden kente geçişte kadının toplumsal hayattaki rol değişimini, tarlada çalışan kadının, ütü yapan kadın rolünü alarak çalışma hayatına devam ettiğini ifade etmiştir. Bu dizide resmedilen kadın figürleri, çoğunlukla modern Cumhuriyete geçiş dönemindeki kadını anlatıyor gibidir (bkz. Görsel 1).

Sanatçının ünlü resim serilerinden bir diğeri "Gergef İşleyen Kadın"dır. Bu serideki resimler tek figürlü portelerdir. Genel olarak bakıldığında, çalışmanın büyük kısmını kaplayan gergef motifinin, kadın figürünü geri planda bırakmaması göze çarpmakta, özellikle serinin en ünlüsü olan 1957 tarihli (Görsel 5) resimde kullanılan canlı renklerin dahi pastel etkiyi destekleyecek şekilde kullanılması dikkati çekmektedir (Güven, 2010:220). "Gergef İşleyen Kadın" serisinde de kadının toplum içinde emekçi kimliğini ortaya koyan Berk, dönemin değişen toplumsal olaylarıyla kadının toplum içinde değişen rollerine resimlerinde yer vermiştir (Bayraktar, 2019: 42-43). "Gergef İşleyen Kadın" serisi, "Ütü Yapan Kadın" dizisindeki gibi kadının toplumdaki yeni rollerinin nasıl inşa edildiğine dair fikir vermektedir (bkz. Görsel 5).

Görsel 5. Nurullah Berk, Gergef İşleyen Kadın, 1957, Guaj Boya, 66 x 46 cm, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi.

Sanatçının, kadın figürlerinde ikinci ana teması ise, Doğu sanatlarından, özellikle minyatürlerden etkilenerek Doğu-Batı bireşimciliğine dayanan sentezlerini ifade eden ve neredeyse oryantalist denilebilecek kadın figürleridir. Bu kadınlar genellikle odalık olarak, haremde veya hamamda yer alan, bir kısmı ise çıplak kadınlardan oluşmaktadır.

Nurullah Berk'in, oryantalist etkide şekillenen kadın figürlerinin temsili büyük ölçüde geleneksel şemalardan oluşmuştur. Bu resimlerde, çalışan, emek veren, iş hayatına ortak olan çalışkan kadınlar yerine, daha çok saray yaşamını anımsatan kadınlar yer almaktadır. Örneğin, "Uyuyan Güzel/ Yatan Kadın" dizisinde hem geleneksel motifler göze çarpmakta hem de saraylı bir kadını anımsatan figürler yer almaktadır (bkz. Görsel 6, Görsel 7).

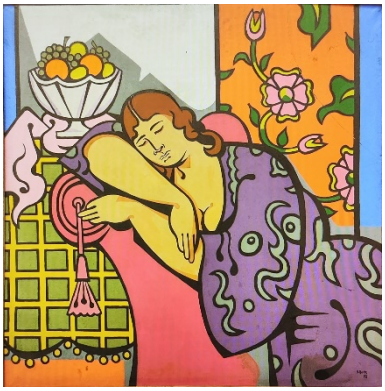

Görsel 6. Nurullah Berk, Portre, 1973, Tuval Üzerine Yağlı Boya, 100 x 100 cm, Ankara Resim ve Heykel Müzesi.

Görsel 7. Nurullah Berk, Uyuyan Güzel, 1973, Tuval Üzerine Yağlı Boya, 81 x 130,5 cm, Dr. Nejat F. Eczacıbaşı Vakfı Koleksiyonu, İstanbul Modern Sanat Müzesi.

Nurullah Berk'in, özellikle, 1940'lardan sonra geleneksel Türk etkileri yanında hat sanatının çizgileri ve minyatür sanatının tasvir kalıpları ile resimlerini kurduğu dikkat çekmekte ve "minyatürün yüzeyselliğinden gelen etkileri kentli kadınlarda ve ev içi resimlerde" kullandığı görülmektedir (Genç, 2006: 69). Sarayı ve haremi andıran mekânlarda da kadın figürlerini resmettiği ancak bunu yaparken geleneksellikten daha fazla yararlandığı görülmektedir. Öyle ki, resimler minyatür şemasında oryantalist bir havayı sezdirmektedir. Geleneksel unsurlarla Batılı tekniklerin kaynaştırılmaya çalışıldığı "Uyuyan Güzel (Odalık, Yatan Kadın)" serisinde, Osmanlı geç dönem ünlü minyatür sanatçısı Levnî'nin "Yatan Kadın" (bkz. Görsel 8) adlı eserinin tüm kalıpları kullanılmıştır (bkz. Görsel 6, Görsel 7). Yatan kadınların giysileri, çarığı, arka fonda göze çarpan geleneksel motifler, çiçekli süslemeler, bedenin temsilindeki yuvarlak hatlar minyatür sanatının tüm özelliklerini göstermektedir (bkz. Görsel 6, Görsel 7, Görsel 9).

Görsel 8. Levnî, Yatan Kadın, Albüm [TSM, H2164].

Görsel 9. Nurullah Berk, Odalık, Karton Üzeri Karışık Teknik, 30 x 47 cm, Özel Koleksiyon.

Nurullah Berk'in önemli kadın figürlerinden biri de çıplak kadınlardır. Oturup poz veren, hamamda yıkanan çıplak kadın portreleri, oryantalist etkiye daha yakın çalışmalardır.

Görsel 10. Nurullah Berk, Hamamda Yıkanan Kadın, 1977, 70 x 70 cm, Tuval Üzerine Yağlı Boya, Özel Koleksiyon.

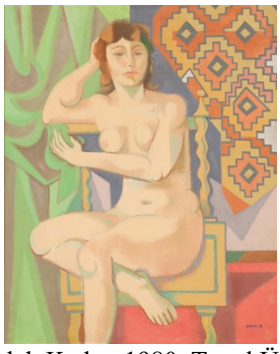

Görsel 11. Nurullah Berk, Oturan Çıplak Kadın, 1980, Tuval Üzerine Yağlı Boya, 100 x 79 cm, Özel Koleksiyon.

Sanatçının hamam konulu resimlerinde de Doğu ve Batı etkili oryantalist çizgide bir anlayışın etkili olduğu söylenebilir. Giray'ın (2020: 372) belirttiği üzere, Matisse eserlerinde konusu oryantalist formlar ve motiflerin bileşkesi şeklindedir ve motif kullanma alanlarının tuvalde sınırsız yüzeyler etkisi yaratarak dağılması, Nurullah Berk'in Odalık, Ütü Yapan Kadın ve Gergef İşleyen Kadın serilerinde yaygın olarak kullanılan yeni formları ve yorumları olarak ortaya çıkmaktadır. Hem geometrik formların hem de Türk hamam kültürünün yansıtıldığı bu sentez resimler, zarif hareketlerle saray yaşamının gündelik, sıradan işleyişini göstermektedir (bkz. Görsel 10, Görsel 11, Görsel 12).

Görsel 12. Nurullah Berk, Hamamda Kadınlar, 1979, Tuval Üzerine Yağlı Boya, 101 x 84 cm, Özel Koleksiyon.

Batı resminde, oryantalist etkilerle, Doğu kadını genellikle harem, hamam, odalık, köle gibi kalıplaşmış konuların nesnesi gibi gösterilmiştir. Öte yandan, ilk Türk ressamları da kendi kültürlerine Batılı bir gözle yaklaşmayı ve oryantalist resimler çizmeyi denemişlerdir (Yasa Yaman, 2006: 10-11). Ancak Nurullah Berk, minyatür ve oryantalist etkideki resimleri geleneği araştıran ve geleneğe yaslanan bir tavırla ele almıştır.

Sonuç

Nurullah Berk (1904-1982), hem Müstakil Ressamlar ve Heykeltıraşlar Birliği'nde hem d Grubu'nda önemli roller üstlenmiş bir sanatçıdır. Yurtiçinde ve yurtdışında aldığı eğitimler, katıldığı atölyeler sonucunda, önemli bir ressam ve yazar olarak Türk resim sanatına büyük katkılarda bulunmuştur. Özellikle kübizmden ve konstrüktivizmden etkilenen sanatçı, resimlerinde biçimsel olarak bu akımlardan yararlanmış, kübist tavrı evrensel dil olarak kullanmayı hedeflemiştir. İçerik olarak ise, Doğu sanatından, geleneksel sanatlardan, yerel ve kültürel ögelerden faydalanmıştır. Sanatçı, akademide üstlendiği görevler ve ardında bıraktığı onlarca resim ve sanat yazısıyla Türk resim sanatı tarihinin temel taşlarından biri olmuştur.

Çalışmanın amacına uygun olacak şekilde, Berk'in kadın figürlü resimleri tematik olarak ele alındığında, bazı sonuçlara ulaşılabilir. Öncelikle, Berk'in kadın figürleri tematik açıdan iki ana çerçeveye ayrılmaktadır. İlki, Nurullah Berk'in yaşadığı dönemde hâkim olan Cumhuriyet'in kadın ideolojisi olarak anılabilecek resimlerdir. Cumhuriyet Dönemi'nde, kadınlara siyasal ve sosyal haklar verilerek, kadının çağdaşlaşması önemsenmiştir. Kadınların hem modernleşmesi hem de çeşitli sorumluluklar alarak fedakâr, çalışkan, emek veren, bilinçli kadınlar olarak evlerde ve bazı çalışma alanlarında görevlerini yerine getirmesi beklenmiştir. Bu beklenti, resimlere de yansımıştır. Nurullah Berk'in "Ütü Yapan Kadınlar", "Gergef İşleyen Kadın", "Örgü Ören Kadın", "Dikiş Diken Kadın", "Ut Çalan Kadın" isimli resimleri, dönemin ideolojik kadın algısına fazlasıyla uymaktadır. Bu kadınlar daha çok kent kimliği ile Cumhuriyet Türkiye'sinin yeni kadın imajını yansıtmakta, kadın teması ev içinde çeşitli kadın uğraşlarını yansıtmaktadır. Çalışırken ve çeşitli yönlerden kendini geliştirirken ele alınan bu kadınlar, Cumhuriyetin arzu ettiği kadın profilini temsil etmektedir. Nurullah Berk, dönemin ideolojisine uyarak yeni kadını resimlerinde önemli ve mesaj veren bir tema olarak ele almıştır.

Nurullah Berk'in Cumhuriyet kadınları çalışkandır. Berk, çağdaşı olduğu dönemin Cumhuriyet ideolojisine uygun bir şekilde, resimlerinde ev içlerinde çalışan, emek veren, kendini geliştiren, fedakâr ve sorumluluk bilincine sahip kadın figürlerini öne çıkarmıştır. Bu kadınlar, evlerinde ütü yapmakta, dikiş dikmekte, gergef işlemekte, örgü örmekte, ut çalmakta, kısacası Türk kadınının idealize edilmiş bir örneğini sunmaktadır. Berk'in kadın figürleri, kılık kıyafetleri bakımından zaman zaman köyü zaman zaman modern bir kentliyi hissettirse de hepsi çalışkan Anadolu kadınının temsilcileridir. Cumhuriyet kadınına prototip oluşturabilecek, çalışkan ve fedakâr kadın figürlerinin yer aldığı, kübist etkideki bu resimlerde nakışlar, gergefler, kumaş parçaları, kilim görselleri ile Anadolu kültürü ve yerel ögeler yansıtılmıştır.

Nurullah Berk'in kadın figürleri incelendiğinde, ikinci ana tema, özünde oryantalist bir temsili içermektedir. Bu temsil biçimi minyatürlerin biçimsel ve plastik kalıplarından yola çıkıp doğu kültürüyle harmanlanmış, batı gözüyle oluşan bir oryantalizmi anımsatan, kadın figürlü resimlerdir. "Uyuyan Güzel/Odalık", "Oturan Çıplak Kadın", "Hamamda Yıkanan Kadın" serileri, bu minvalde değerlendirilebilecek resimleridir. Bu resimlerdeki kadın figürleri, oryantalist etkilerle bezenmiştir. Hamamda, haremde-sarayda, uyurken veya çıplak yıkanırken resmedilen figürlerin arka planlarında kimi geleneksel motiflerin varlığı dikkat çekicidir.

Oryantalist etkide çizilen kadın resimlerinde hamam görseli, kurnalar, çıplaklık, sarayı anımsatan mekân görselleri, kadınların giysileri, çarıkları ve duvar motifleri ile geleneksel saray yaşamı ve Doğu kültürü yansıtılmıştır. Berk hem Batı hem Doğu sanatını birleştirerek geleneklerden yararlanmayı hedeflemiştir. Çıplak poz veren ve saraylı olduğu anlaşılan kadınlar, hamamda yıkanan kadınlar ve odalıklar, ressamın oryantalist etkiden yararlandığını göstermektedir.

Nurullah Berk, kadın figürlü resimlerinde nesnelerin kullanımına önem vermiştir. "Ütü Yapan Kadın" serisinde ütü, "Gergef İşleyen Kadın" serisinde gergef, "Örgü Ören Kadın" resminde şişler ve örgü, "Dikiş Diken Kadın" resminde iğne ve kumaş, "Ut Çalan Kadın" resminde ut, "Hamamda Yıkanan Kadınlar" resimlerinde kurna ön plana çıkan nesne örnekleridir. Resimlerin adlarında da belirleyici olabilen bu nesneler, hem resmin döneminin ideolojisini, yani kadına bakışını yansıtmakta hem de sanatçının geleneğe ve kültüre bakışını sezdirmede yardımcı rol oynamıştır.

Resimlerde göze çarpan kilim, kumaş parçaları, nakışlar ve süslemeler, Berk'in yerellikten beslendiğini ama bunları kübist unsurlarla modernize ederek evrenselliği yakalamaya çalıştığını göstermektedir. Oryantalist ögelerin kullanıldığı resimlerinde ise yerel olandan, sahip olunan kültürel geçmişten faydalanarak sanatçının kendine has üslubuyla modern bir çizgide resimlerini icra ettiği görülmektedir. Nurullah Berk'in kadın figürlü resimlerine bakılarak sanatçının yaşadığı dönemdeki kadın algısını sezinlemek ve onun sanata bakış açısı hakkında temel fikirlere sahip olmak mümkündür.

Nurullah Berk, Türk sanatının gelişim sürecine, içinde yer aldığı gruplar, gazete ve dergilerde yazdığı sanat yazıları ve kitaplarıyla da sanat tarihi ve sanat eleştirisi kavramlarının gelişmesi ve yerleşmesinde

büyük katkılarda bulunmuş bir sanatçıdır. Yurt dışında, Türk resim sanatının tanıtımında üstlendiği sergi ve düzenlemelerle gelecek kuşak sanatçılara kapı aralamıştır. Yetiştirdiği öğrencilere, yazar-ressam geleneğini, çalışkanlığı ve sanatta kimlik arayışını yaşamı ve eserleriyle göstermiştir.

Kaynaklar

Arat, Necla. Feminizmin ABC'si. İstanbul: Say Yayınları, 2017.

Arıkan, Hadiye. Nurullah Berk'in Hayatı ve Türk Resim Sanatındaki Yeri ve Önemi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1994.

Ata, Ebubekir Sıddık. Translating and appropriating french cubism into Turkish: The case of Nurullah Berk, Hale Asaf, Abidin Dino and Cemal Tollu (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İngiltere: University of Sussex, 2014.

Avşar-Karabaş, Pelin. (2016). "Çağdaş Türk Resim Sanatında Şükriye Dikmen'in Yeri ve Önemi." İDİL Sanat ve Dil Dergisi 5.19 (2016): 267-291.

Başkan, Seyfi. "Türk Resminde Modernite ile İlk Temas: 1940-1960." İDİL Sanat ve Dil Dergisi 3.14 (2014): 101-119.

Bayraktar, Ümit. 1940 ve 1970 Yılları Arasında Türk Resim Sanatında Kadın Temasının Sosyolojik Açıdan Değerlendirilmesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Giresun: Giresun Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.

Baysal, Abidin Müslüm. "D Grubu'nun Türk Resim Sanatında Özgünlük Açısından Önemi." Ankara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi 3.1 (2021): 29-46.

Bek, Güler. "Çağdaş Türk Sanatında "Ulusallık / Evrensellik" Sorunsalı ve Bazı Temel Yaklaşımlar." SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi 17 (2008): 117-130.

Berk, Nurullah. Ustalarla Konuşmalar. Ankara: Ankara Sanat Yayınları, 1971.

Berk, Nurullah ve Özsezgin, Kaya. Cumhuriyet Dönemi Türk Resmi. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1983.

Berktay, Fatmagül. Tarihin Cinsiyeti. İstanbul: Metis Yayınları, 2015.

Buçukoğlu, Seyit Mehmet. "Kübist- Konstrüktivist Anlayış ile Grafik Etkiler Bağlamında Nurullah Berk ve Georges Braque'ın "İskambil Kâğıtlı Natürmort" Resimlerinin Karşılaştırması." Kesit Akademi Dergisi 6.23 (2020): 110-119.

Doğramacı, Emel. "Cumhuriyet Döneminde Türk Kadını." Erdem Dergisi 1.1 (1985): 111-124.

Fatoğlu, Berna. Geleneksel Sanatlarımızın Türk Resim Sanatına Etkisi (1938-50 Dönemi) (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1993.

Genç, Mehmet Ali. Türk Resminin Batılılaşma Sürecinde D Grubu Ressamlarının Rolü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.

Genim, Gülter Esra. Nurullah Cemal Berk'in Eserlerindeki Değişim Süreci ve Türk Kültürünün İzleri (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, 1998.

——. Nurullah Berk'in Sanat Yazıları (Yayımlamamış Doktora Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2007.

Göle, Nilüfer. Modern Mahrem: Medeniyet ve Örtünme. İstanbul: Metis Yayınları, 1994.

Güven, Serdar. Ankara Devlet Resim ve Heykel Müzesinde 1914 Kuşağı, Müstakil Ressamlar ve Heykeltıraşlar Birliği ve D Grubu Ressamlar (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.

Kanlı, Mehmet. Resim Sanatında Fon ve Figür Çözümlemeleri Açısından D Grubu (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1993.

Kılıç, Erol. "Türk Resminde Sorgulama: Çağdaşlaşma Sorunu, "Müstakiller ve D Grubu"." Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi 9 (2010): 95-103.

Öndin, Nilüfer. "Kübizm ve Türkiye." Sanat Tarihi Dergisi XIV.2 (2005): 103-110.

Papila, Aytül. "Cumhuriyet Döneminin Türk Kimliğinin, Cumhuriyet İdeolojisinin Oluştuğu (1923-1950) Yılları Arasında Üretilen Resimler Üzerinden Analizi." Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 16.1 (2012): 151-168.

Şerbetçi, Feray. D Grubu Sanatçılarının Türk Resim Sanatının Gelişim Sürecine Kazandırdığı Farklı Bakış Açıları (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Edirne: Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.

Tansuğ, Sezer. Çağdaş Türk Sanatı, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1993.

Toomajnia, Jamaleddin. İran ve Türkiye'de Resim Sanatının Modernleşmesine Karşılaştırmalı Bir Bakış: Jalil Ziapour ve Nurullah Berk (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2023.

Tüzün, Melihat ve Yıldız, Kübra. "Yurt Gezileri ve Trakya." Humanitas - Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 11.VIII (2023): 370-381.

Yasa-Yaman, Zeynep. 1930-1950 Yılları Arasında Kültür ve Sanat Ortamına Bir Bakış: d Grubu, (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1992.

——. "Ötekinin Varlığı: Her Resim Bir Öykü Anlatır, Modern Türk Sanatında Kadının İmgesel Dönüşümü". Ed. Begüm Akkoyunlu. Kadınlar, Resimler, Öyküler: Modernleşme Sürecindeki Türk Resminde "Kadın" İmgesinin Dönüşümü. İstanbul: Pera Müzesi Yayını, 2006. 8-85.

Yetkin, Suut Kemal. "Düşsü Görüşme". "Ustalarla Konuşmalar". Nurullah Berk 3-7. Ankara: Baylan Basım ve Ciltevi, 1970.

Yıldırım, Ali ve Şimşek, Hasan. Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayınevi, 2021.

İnternet Kaynakları

Giray, Kıymet. "Ankara Resim ve Heykel Müzesi Başyapıtlar II. Cilt. Ankara Resim ve Heykel Müzesi." (26 Aralık 2020) 25.08.2024. https://arhm.ktb.gov.tr/catalogs/detail/2006/ankara-resim-ve-heykel-muzesi-basyapitlar-ii.cilt.

Sağlam, Mümtaz. "Nurullah Berk: Biçimci İrade ve Yenilikçi Resim Düşüncesi." Sağlam Art Space, (7 Mayıs 2021) 27.07.2024. https://saglamart.com/nurullah-berk-bicimci-irade-ve-yenilikci-resim-dusuncesi.

Yasa-Yaman, Zeynep. "Nurullah Berk (1904-1982)". Ed. Z. Yasa-Yaman, İmparatorluktan Cumhuriyet'e Sanat, Ankara Resim ve Heykel Müzesi, (s. 270-271) içinde. Kültür ve Turizm Bakanlığı, (2012) 27.07.2024. https://arhm.ktb.gov.tr/artists/detail/2070/nurullah-berk-1904-1982.

Görsel Kaynaklar

Görsel 1. Nurullah Berk, "Ütü Yapan Kadın", 1957, Tuval Üzerine Yağlı Boya, 114 x 146 cm, Ankara Resim ve Heykel Müzesi. https://arhm.ktb.gov.tr/brochures/detail/2048/nurullah-berk-salonu-kubist-formlar-motifsel-yorumlar, Erişim Tarihi: 29.09.2024.

Görsel 2. Nurullah Berk, "Dikiş Diken Kadın", 1957, Karton Üzerine Guaj Boya, 48 x 34 cm, Özel Koleksiyon. https://www.artnet.com/artists/nurullah-berk/diki%C5%9F-diken-kad%C4%B1n-F_BJHiiCESMe_8kzNs1ESQ2, Erişim Tarihi: 20.09.2024.

Görsel 3. Nurullah Berk, "Örgü Ören Kadın", 1981, Tuval Üzerine Yağlı Boya, 116 X 89 cm, İstanbul Modern Sanat Müzesi Koleksiyonu. https://www.istanbulmodern.org/koleksiyon/orgu-oren-kadin, Erişim Tarihi: 21.09.2024.

Görsel 4. Nurullah Berk, "Ut Çalan Kadın", 1954, Karton Üzerine Yağlıboya, 33 x 23 cm, Özel Koleksiyon. https://www.artiummodern.com/urun/3130227/nurullah-berk-1906-1982-ud-calan-kadin-imzali-1954-tarihli-karton-uzerine, Erişim Tarihi: 22.09.2024.

Görsel 5. Nurullah Berk, "Gergef İşleyen Kadın", 1957, Guaj Boya, 66 x 46 cm, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi. (Kınaytürk, 1996; akt. Kayser, 2021:112).

Kayser, Oğuz Emre. Yağlı Boya Tabloların Belgeleme Aşamasında Raman Spektroskopisinin Kullanımı İstanbul Resim ve Heykel Müzesi Koleksiyonunda Bulunan Nurullah Berk'e Ait İki Tablonun İncelenmesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021.

Görsel 6. Nurullah Berk, "Portre", 1973, Tuval Üzerine Yağlı Boya, 100 x 100 cm, Ankara Resim ve Heykel Müzesi. https://arhm.ktb.gov.tr/brochures/detail/2048/nurullah-berk-salonu-kubist-formlar-motifsel-yorumlar, Erişim Tarihi: 29.09.2024.

Görsel 7. Nurullah Berk, "Uyuyan Güzel", 1973, Tuval Üzerine Yağlı Boya, 81 x 130,5 cm, Dr. Nejat F. Eczacıbaşı Vakfı Koleksiyonu, İstanbul Modern Sanat Müzesi. https://www.istanbulmodern.org/koleksiyon/uyuyan-guzel, Erişim Tarihi: 20.09.2024.

Görsel 8. Levnî, "Yatan Kadın", Albüm [TSM, H2164]. (And, 2021: 516-517).

And, Metin. Osmanlı Tasvir Sanatları 1: Minyatür, 3. Basım, İstanbul: YKY Yayınları, 2021.

Görsel 9. Nurullah Berk, "Odalık", Karton Üzeri Karışık Teknik, 30 x 47 cm, Özel Koleksiyon. https://www.istanbulmuzayede.com/urun/918994/nurullah-berk-odalik-imzali-karton-uzeri-karisik-teknik-30-x-47-cm, Erişim Tarihi: 20.09.2024.

Görsel 10. Nurullah Berk, "Hamamda Yıkanan Kadın", 1977, 70 x 70 cm, Tuval Üzerine Yağlı Boya, Özel Koleksiyon. https://www.mutualart.com/Artwork/Hamamda-Yikanan-Kadin/E45DF980C913149C522EFBF0A7FF341F, Erişim Tarihi: 20.09.2024.

Görsel 11. Nurullah Berk, "Oturan Çıplak Kadın", 1980, Tuval Üzerine Yağlı Boya, 100 x 79 cm, Özel Koleksiyon. https://www.artnet.com/artists/nurullah-berk/sitting-nude-ypLxHMBpJJ_dLPQbvWm-Rw2, Erişim Tarihi: 24.09.2024.

Görsel 12. Nurullah Berk, "Hamamda Kadınlar", 1979, Tuval Üzerine Yağlı Boya, 101 x 84 cm, Özel Koleksiyon. https://www.artnet.com/artists/nurullah-berk/woman-in-turkish-bath-mDI-K3kchidCIcR1lTaLSg2, Erişim Tarihi: 24.09.2024.

A THEMATIC APPROACH TO FEMALE FIGURES IN NURULLAH BERK'S PAINTINGS

Rabia Sena YILDIRIM KAPTAN, Kafiye Özlem ALP

ABSTRACT

Nurullah Berk (1904-1982) is one of the pioneers of Turkish painting, known for his artworks and writings on art. The artist participated in workshops of important painters, influenced by cubism and constructivism, he played significant roles in the "Association of the Independent Painter and Sculptors" and the "Group D". This study aims to explore the thematic representation of female figures in Berk's paintings. A qualitative research approach was utilized, with document analysis as the data collection method. The research data comprises 11 of his paintings. The study is divided into three sections: the first examines Berk's life, artistic philosophy and the art groups he was involved in; the second assesses the perception of women during his era; and the final section analyzes the selected paintings, identifying two main axes for evaluation: the representation of women in the context of Republican ideology and the reflection of traditional orientalist elements in miniature schema.

Keywords: Nurullah Berk, cubism, Republican Period, orientalism, miniature